

मराठेतर संतकवींची कामगिरी

Performance of non-Marathi saint poets

प्रा.डॉ.सौ. वीरा पवन मांडवकर

सहायक प्राध्यापक

इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि.यवतमाळ

भ्रमणध्वनी ९४०३०९४८८५, ई मेल veeramandavkar18@gmail.com

गोषवारा:

संत आत्मज्ञानासाठी प्रयत्नशील असतात, पण त्याचा फायदा इतर अज्ञानी जनांना होतो. विविध धर्मांचे संत आपापल्या धर्मातील चांगल्या गोष्टी जगापुढे मांडतात. प्रत्येक धर्म सर्वधर्मसमभावाची महती कथन करतो, त्यासोबतच माणुसकीचीही महती त्यात गायलेली दिसते. मराठी भाषिक संतांसोबतच मराठेतर संतांनीही महाराष्ट्रातील जनतेच्या मनावर राज्य केलेले आहे. सन्मार्गावर चालण्याचा उपदेश केलेला आहे. जैनधर्मीय, ख्रिस्तधर्मीय, वीरशैव, दत्तसंप्रदायी, मुस्लिमधर्मीय अशा अनेक धर्मांच्या संतांचा वावर महाराष्ट्राच्या संतमांदियाळीत आढळतो. जैन धर्मातील पं. मेघराज, पं. कामराज, पं. सुरिजन, निरंजनमाधव, अभयकीर्ती, वीरदास, दामापंडित, भानकीर्ती, दयासागर, चिमणा पंडित, ब्रम्हपुण्यसागर यांच्या रचना उल्लेखनीय आहेत. मराठी साहित्यात मोलाची भर घालण्याचे काम ख्रिस्तधर्मीय कवींनीही केले आहे. यात अग्रक्रमाने नाव घ्यावे लागेल ते फादर स्टिफन्स यांचे. जैन आणि ख्रिस्तधर्मीय संतांची आणि कवींची बहुतांश काव्यनिर्मिती धर्मप्रसाराच्या पवित्र कार्याला वाहिलेली आहे.

Abstract:

Saints strive for enlightenment, but it benefits other ignorant people. Saints of different religions present the good things of their religion to the world. Every religion emphasizes the importance of interfaith harmony, along with the importance of humanity. Along with Marathi speaking saints, non-Marathi saints have also ruled the minds of the people of Maharashtra. It is preached to walk on the path of righteousness. Saints of many religions like Jainism, Christianity, Veershaiva, Datta Sampraday, Muslim worked in Maharashtra. The compositions of Pt. Meghraj, Pt. Kamaraj, Pt. Surijan, Niranjnmadhav, Abhaykirti, Veerdas, Dama Pandit, Bhankirti, Dayasagar, Chimana Pandit, Bramhapunyasagar are notable. Christian poets have also done valuable work in Marathi literature. The first name to be mentioned is that of Father Stephens. Most of the works of Jain and Christian saints and poets are devoted to the sacred work of propagation of religion.

बीजशब्द : समाज कल्याण, धर्म, रूपकात्मक काव्य, निवृत्ती, विवेक, व्रतकथा, नश्वर, आत्मज्ञान, social welfare, religion, allegorical poetry, conscience, mortal, enlightenment

प्रस्तावना :

संत आत्मज्ञानासाठी प्रयत्नशील असतात, पण त्याचा फायदा इतर अज्ञानी जनांना होतो. संतांना समाजकल्याणासाठी कुठलेही बंधन नसते. अनेक धर्मांच्या संतांचा वावर महाराष्ट्राच्या संतमांदियाळीत आढळतो. महाराष्ट्रातील जनांना तसेही कुठल्याही जाती-धर्माच्या संतांचे सद्विचार अनुकरणीय वाटतात, हे अनेकदा दिसून आलेले आहे. आपण कुठल्याही धर्मग्रंथांचे सार पाहिले, तर त्यात सर्वधर्मसमभावाची महती असतेच, त्यासोबतच माणुसकीचीही महती गायलेली दिसते. त्यामुळेच मराठी भाषिक संतांसोबतच मराठेतर संतांनीही महाराष्ट्रातील जनतेच्या मनावर राज्य

केलेले आहे आणि मराठी जनांना सन्मार्गावर चालण्यास मार्गदर्शन केलेले आहे. यात प्रामुख्याने जैनधर्मीय, ख्रिस्तधर्मीय, वीरशैव, दत्तसंप्रदायी, मुस्लिमधर्मीय अशा अनेक धर्मांच्या संतांचा वावर महाराष्ट्राच्या संतमांदियाळीत आढळतो.

विषय विवेचन :

संत म्हणजे केवळ आपल्या आध्यात्मिक नशेत गुंग राहून ईश्वरोपासना करणारे असतात. ते सामाजिक कार्य कसे करू शकणार? ते समाजाकडे तुच्छ दृष्टीने पाहतात, असे संतांबद्दल गैरसमजाने बोलले जाते. पण हा सर्वथा चुकीचा समज आहे. संत हे समाजाचाच एक हिस्सा असतात. दिवा ज्याप्रमाणे आत्मनिर्माणासाठी जळत असतो; पण त्याच्या ज्योतीमुळे सभोवतालचे जग आपोआपच प्रकाशित होत असते. ही क्रिया आपोआप घडत असते. तसेच संत आत्मज्ञानासाठी प्रयत्नशील असतात, पण त्याचा फायदा इतर अज्ञानी जनांना होतो. भारतीय जनसामान्यांत धर्मभावनेचा संस्कार परंपरेने चालत आला आहे. सद्गुरू आणि संत यांच्यासाठी ईश्वरतुल्य असतात. या संतांना समाजकल्याणासाठी कुठलेही बंधन नसते. जात, भाषा, प्रांत, प्रदेश, राज्य, धर्म यांची कुठलीही सीमा संतांना समाजकल्याणापासून थांबवू शकत नाही. म्हणूनच महाराष्ट्रातील संतांचा इतिहास पाहिला तर त्यात मराठी संतांसोबतच इतर धर्मीय संतांचेही कार्य दिसून येते. यात प्रामुख्याने जैनधर्मीय, ख्रिस्तधर्मीय, वीरशैव, दत्तसंप्रदायी, मुस्लिमधर्मीय अशा अनेक धर्मांच्या संतांचा वावर महाराष्ट्राच्या संतमांदियाळीत आढळतो. त्यातल्या जैन आणि ख्रिस्त धर्मीय संतांच्या कार्याचा आढावा या शोधनिबंधात घेण्यात आला आहे.

जैन कवींची वाङ्मयनिर्मिती —

सोळाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात होऊन गेलेले पं. मेघराज हे ब्रम्हाजिनदासाचे शिष्य. त्यांच्या काव्यरचनेत त्यांनी स्वतःचा उल्लेख 'मेघा' असा केलेला आहे. त्यांनी मराठी व गुजराथी अशा दोन्ही भाषांमध्ये ग्रंथरचना केली. त्यांनी 'जसोधररास' हा ११६४ ओव्यांचा यशोधराचे चरित्र वर्णन करणारा ग्रंथ लिहिला. त्यांच्या रचनांतून अहिंसा आणि ब्रम्हचर्य या व्रतांचे महत्त्व सांगितलेले आहे. यशोधर आणि चंद्रमती यांच्या कथांमधूनही याच गुणांचा पुरस्कार केलेला दिसतो. 'जसोधररास' या ग्रंथाशिवाय पार्श्वनाथ — भवांतर, कृष्णगीत, रामायणी — कथा, गुजरी — मन्हाटी गीत, गोमटस्वामी गीत अशी त्यांची रचना आहे

पं. कामराज हा ब्रम्हाजिनदासाचा उपशिष्य सोळाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात होऊन गेला. हा मूळचा गुजराथी होता. त्यामुळे 'नय मन्हाटी बोलता । क्षमा करावी बुधीवंता' अशी आपल्या श्रोत्यांना विनंती करतो. 'सुदर्शन चरित्र' आणि 'चैतन्यफाग' ही त्याची दोन महत्त्वपूर्ण काव्ये. 'सुदर्शनचरित्रात' कामदेव सुदर्शनाने ब्रम्हचर्याचे पालन कसे केले याची कथा असून 'चैतन्यफाग' हे एक रूपकात्मक काव्य आहे. शरीर हा पिंजरा, आत्मा हा पती, असे हे रूपक आहे.

पं. सुरिजनविचचित 'परमहंसकथा' हा आपल्या रचनावैशिष्ट्यांमुळे अभ्यासकांचे लक्ष वेधून घेणारा या कालखंडातील एक महत्त्वाचा ग्रंथ. इ.स. १६५९ संवत १५३४ नंतर लिहिला गेला असावा, असे सुभाषचंद्र अक्कोळे यांचे मत आहे. जैन तत्त्वज्ञानाचे प्रतिपादन करणारे हे काव्य म्हणजे एक आध्यात्मिक रूपक आहे. परमहंस आणि त्याची मुक्ती हे कथेचे मूळ बीज आहे. काया नावाच्या नगरीत परमहंस राजा राज्य करतो. चेतना ही त्याची राणी. त्यांना चार मुले श्रुत, सुख, ज्ञान आणि चैतन्य. पुढे राजा माया नामक स्त्रीकडे आकर्षित होऊन तिच्याशी संसार करतो व तिच्याशी संसार करतो व तिच्यापासून त्याला स्पर्श, रस, घ्राण, चक्षु, श्रोत्र, मन, वचन, काय, आयुष्य, श्वासोच्छ्वास नामक दहा मुले होतात. त्यापैकी मन नावाचा मुलगा फार प्रबळ होतो. त्याला निवृत्ती आणि प्रवृत्ती अशा दोन बायका मिळतात. निवृत्तीपासून विवेक आणि प्रवृत्तीपासून मोह यांचा जन्म होतो. मायेपासून झालेल्या मुलांच्या तावडीत सापडून परमहंस अगतिक होतो. नंतर विवेकामुळे त्याची सुटका होते. अशी ही कथा आहे. ब्रम्हाजिनदासकृत 'परमहंसरास' या गुजराथी ग्रंथावरून सुरिजनने हे काव्य लिहिले असावे.

'परमहंसकथेची मांडणी गद्य—पद्य मिश्रीत असल्याने त्यास चंपूकाव्य म्हणणे योग्य ठरेल. 'अथ वचन चाली' असा निर्देश करून यातील गद्य भागास सुरुवात होते तर 'अथ वोवीया' म्हणत पद्य सुरू होते. यानंतरच्या काळात निरंजनमाधवाने रचलेल्या 'सुभद्राहरणचंपू'इतकी विदग्धता नसली तरी चंपूकाव्याचे ठळक विशेष यात निश्चित आहेत. याच सुमारास नागोआया (इ.स. १५४०) यांनी 'यशोधरचरित्र' आणि गुणनंदी (इ.स. १५८१) यांनी 'जसोधररास' च्या रचना केली. चरित्रकथन आणि चंपूकाव्यलेखन हे दोन विशेष या शतकातील जैनधर्मीय मराठी कवींच्या रचनेत आढळतात.

१. अभयकीर्ती — इ.स. १६१६. सतराव्या शतकातला पहिला जैन कवी. त्यांनी २५५ ओव्यांची अनंतव्रतकथा रचलेली आहे. या विषयावरचे हे पहिले जैन काव्य. यात पूर्वजन्मी दरिद्री ब्रम्हण असलेला विषयसेन राजा हे व्रत पाळतो. त्यामुळे त्यांचे दारिद्र्य जाते आणि त्याला ऐश्वर्य प्राप्त होते, अशी कथा सांगितली आहे.

२. वीरदास — इ.स. १६२७ कवी, धर्मपंथीय आचार्य व भट्टारक या तिन्ही भूमिकांत चमकलेला कवी म्हणून त्याचे कर्तृत्व गाजवलेले दिसते. 'सुदर्शनचरित्र' हे २५ अध्यायांचे आख्यानक काव्य. यात जैनधर्माच्या आचारप्रणालीच्या विवरणाच्या दृष्टीने हे चरित्र महत्त्वाचे आहे. यात त्यांनी 'ब्रम्हाजिनदास यांच्या 'सुदर्शनरास' या ग्रंथाचा आधार घेतला आहे. तसेच त्यांनी 'बहुतरी' ७२ ओव्यांची छोटी रचना केलेली आहे. २२ ओव्यांची नवकारमंत्र प्रकृती' यात णमोकार मंत्राचे माहात्म्य वर्णिलेले आहे. त्याचप्रमाणे 'नेमिनाथ वऱ्हाड' यात नेमिनाथ यांच्या विवाहाची तयारी व त्याने केलेला विवाहाचा त्याग याचे वर्णन ४० कडव्यांमध्ये आलेले आहे.

३. दामापंडित — इ.स. १६५० ते इ.स. १६९३ च्या दरम्यान ग्रंथरचना केली. भगवान महावीरानंतर जैनधर्मात जी आचार्य परंपरा सुरू झाली. तिच्यातले जंबूस्वामी हे तिसरे आचार्य. इ.स.पू. ५ च्या शतकात झालेले. १६ अधिकार व १९१५ ओव्या एवढा या चरित्राचा विस्तार आहे. या चरित्राला संस्कृत ग्रंथाचा आधार घेतलेला आहे. इ.स. १६८३ मध्ये रत्नसाने दामापंडिताच्या या जंबूस्वामी चरित्रात फार मोठा फेरफार करून त्याची सुधारून वाढविलेली आवृत्ती तयार केली. तिच्यात २४ अधिकार व ४६८ ओव्या, दान, तप, शील व भावना यात भावशुद्धी सर्वांत श्रेष्ठ असा निवाडा भगवान महावीरांनी दिल्याचे यात सांगितले आहे. या ग्रंथाच्या एका हस्तलिखितावरून असे दिसते की त्याच्या २८५ ओव्याच दामाने रचिलेल्या असून पुढला भाग भानकीतीने पूर्ण केलेला आहे.

४. भानकीती (भानुकीती) — इ.स. १६७९ औरंगाबाद पीठावरचे पासकीती नंतरचे दुसरे भट्टारक म्हणून प्रसिद्ध. अवधी चार पदे एवढेच काव्यकर्तृत्व. दामापंडिताची एक काव्यकृती पूर्ण केल्याचा उल्लेख आला आहे.

५. दयासागर — याचेच दुसरे नाव दयाभूषण असावे. त्यांनी सम्यकत्व कौमुदी हा ११ अधिकार व २३८० ओवीसंख्या असलेला ग्रंथ लिहिला. त्यांनी आपल्या रचनांतून जैनतत्वावर दृढ श्रद्धा असणे हेच सम्यकत्व हा विचार मांडला. हे पटवून देण्यासाठी त्यांनी अनेक कथा सांगितल्या आहेत. त्याचप्रमाणे भविष्यदत्त बंधुदत्त पुराण — अधिकार १० ओवीसंख्या १३८९ हा ही ग्रंथ त्यांनी लिहिला. यातही भविष्यदत्त व बंधुदत्त या दोन भावांची कथा सांगितली आहे. बंधुदत्त हा स्वार्थी विचारांच्या आहारी जाऊन भविष्यदत्ताचे धन घेऊन पळून जातो. त्याच्यावर अनेक संकटे आणण्याचा प्रयत्न करतो. पण शेवटी जैनधर्माप्रमाणे चालण्याच्या भविष्यदत्ताचेच कल्याण होते, अशी यातली कथा सांगितली आहे. त्यांचा धर्मातपुराण हा १० अध्याय असलेला ग्रंथ संस्कृत ग्रंथाच्या आधारे लिहिलेली आहे.

६. चिमणा पंडित — हे पैठणला राहणारे होते. संत एकनाथही पैठणचेच. त्यामुळे चिमणा पंडितांच्या रचनांवर संत एकनाथांचा प्रभाव पडलेला दिसतो. त्यांनी विपुल ग्रंथरचना केली. त्यात मराठी भाषेचा अभिमान व्यक्त करणारी ५८ कडव्यांची 'अनंतव्रतकथा', ३६ कडव्यांची जैन क्षेत्रांची 'तीर्थवदना', 'त्रिकाळ तीर्थकर पूजा', ६ ओव्यांचे 'गोमटस्वामी स्तोत्र', १८ गीतांचा 'नेमिश्वर पाळणा', 'मातेची १६ स्वप्ने', भट्टारक पीठावरील धर्मचंद्र व धर्मभूषण यांची स्तुती करणारे 'गुरुगीत', ७ ओव्यांची भूपाळी, ११ पदांचे 'नेमिनाथ भवांतर', ३ कडव्यांची फुगडी, ५ कडव्यांचे 'झंपा', खेळावरचे आध्यात्मिक रूपक असलेले 'पिंगा', ४ कडवी असलेले 'लयलखोटा', 'टिपरी गीते', ११ कडवी असलेले 'बालकछाटी', 'चंद्रनाथ आरती', 'चिंतामणी पार्श्वनाथ आरती' अशा अनेक रचना त्यांनी रचलेल्या आहेत. डॉ. सुभाषचंद्र अक्कोळे यांनी चिमणा पंडितांविषयी लिहिले आहे, 'ते त्या काळाचे एक समाजप्रिय साहित्यिक असावे असे दिसते. ते जाई त्या ठिकाणी एखादे पद, आरती अथवा स्तुती अशी काही रचना करून सामुदायिक उत्सवात भाग घेत असावे.'

७. ब्रम्हपुण्यसागर — हे इ.स. १६५८ नंतर होऊन गेले. त्यांनी जिनदासाचा 'हरिवंशपुराण' हा अपूर्ण राहिलेला ग्रंथ पूर्ण केला. या ग्रंथाचे ५५ अध्याय जिनदासाचे असून पुढील अध्याय पुण्यसागरचे आहेत. त्याचप्रमाणे त्यांनी 'रविवार कथा' ही ३३२ ओव्यांची मराठी रचना केली.

८. पंत साबाजी — इ.स. १६६५ या काळात ते होऊन गेले. त्यांनी सुगंध दशमी व्रतकथा लिहिल्या. प्राचीन मराठी जैन वाङ्मयात या व्रतावर लिहिल्या गेलेला हा एकमेव ग्रंथ आहे.

विशालकीर्ती — (देवेंद्रकीर्तीशिष्य) यांचा काळ साधारणतः इ.स. १६८८ असा आहे. यांनी 'धर्मपरीक्षा' नावाची रचना केली. अर्थात हा ग्रंथ त्यांनी स्वतः लिहिलेला नाही. त्यांनी उपदेश केला आणि ज्ञानसागराने ग्रंथाची ठेवणी तयार केली. सर्व धर्मात जैन धर्म कसा श्रेष्ठ आहे हे यात दाखविले आहे. वैदिक, बौद्ध, तापस, श्वेतांबर पंथ आणि तुरुक (म्लेंच्छ) यांच्या मतांचे या ग्रंथात नाट्यमय पद्धतीने खंडन केलेले आहे. त्या काळी प्रजेला मुसलमानांचा जो जाच होता त्याचे यथार्थ चित्र या ग्रंथात थोडक्यात रेखाटलेले आहे. अजितकीर्तीचा शिष्य होते. त्यांनी रुक्मिणी व्रतकथा : ओवी संख्या १५२ लिहिली. रुक्मिणीने मागील जन्मी दिगंबर मुनींची निंदा केली. त्यामुळे तिला खूप दुःख भोगावे लागले. त्या व्रताचा विधी या व्रतकथेत सांगितलेला आहे.

९. गंगादास — यांचा काळ साधारणतः इ.स. १६९६ हा आहे. विवाहास तयार नसलेल्या पार्श्वनाथनी सांसारिक सुख हे कसे नश्वर आहे हे आपल्या मात्यापित्याला पटवून देणारे 'पार्श्वनाथ भवांतर' हे कीर्तन त्यांनी रचले.

डफगाण्याच्या चालीवर हे कीर्तन म्हटले जाते. त्याचप्रमाणे २१ कडवी असलेले 'चक्रवर्ती पाळणा' आदिनाथ तीर्थकराची महाराणी सुनंदा ही आपल्या पहिल्या मुलाचा चक्रवर्ती भरताचा पाळणा यात आहे.

१०. महीचंद्र — इ.स. १६९६ हा त्यांचा काळ सांगितलेला आहे. त्यांच्या रचना म्हणजे १५ अध्यायांचे 'आदिनाथ पुराण' याची ओवी संख्या ३२५३ आहे. यात ऋषभदेव म्हणजे आदिनाथ यांचे चरित्र वर्णन आहे. त्याचप्रमाणे धर्मश्रद्धेचे पोषण करण्यास उपकारक ठरतील अशा कथा सांगणारे 'सम्यक्त्वकौमुदी' हे १६८१ ओवीसंख्या असणारा संस्कृत ग्रंथ आहे. तसेच 'नदिश्वर कथा', 'गरुड पंचमी', 'नेमिनाथभवांतर', 'शांतिनाथस्तोत्र', 'नेमीश्वर गीत', 'महावीर पाळणा', 'चूडचिंतामणी आरती', 'अरिहंत आरती', 'कालीगोडीसंवाद' ही हिंदी रचना अशा अनेक रचना त्यांनी केलेल्या आहेत.

११. महाकीर्ती — यांचे ५५२ ओवीसंख्या असलेले 'शीलपताका' ही रचना आहे. ब्रम्हचर्याचे व्रत सांगणारी सामाजिक कथा यात वर्णन केली आहे.

१२. देवेंद्रकीर्ती — अठराव्या शतकाच्या प्रारंभ काळात देवेंद्रकीर्तीचा कार्यकाळ सांगितला जातो. त्यांचा ४८ अध्यायांचा जवळजवळ सात हजारांच्या वर ओव्या असलेला 'कालिकापुराण' हा ग्रंथ अतिशय महत्त्वाचा आहे. दक्षिणेकडे यवनांच्या आक्रमणापासून जैन व हिंदू या दोन्ही समाजांना कसा त्रास सहन करावा लागला याचे वर्णन यात आले आहे. तत्कालीन धार्मिक, सामाजिक, व राजकीय जीवन समजून घेण्याच्या दृष्टीने हा काव्यग्रंथ निश्चितच उपयुक्त आहे.

असे अनेक संतकवी जैन संप्रदायात होऊन गेले. त्यांची निर्मिती कमी प्रमाणात असली तरी धर्मप्रसाराच्या दृष्टीने त्यांचेही महत्त्व आहे. यात पद्मकीर्ती, गंगादास, ब्रम्हचिंतामणी, रामकीर्ती, पुण्यसागर, छत्रसेन, सटवा, यादवसुत, माणिकनंदी, जिनसागर, लक्ष्मीचंद्र, अर्जुनसुतसोयरा यांचा समावेश होतो. 'जैन कवींची बहुतांश काव्यनिर्मिती धर्मप्रसाराच्या पवित्र कार्याला वाहिलेली आहे. आरत्या, मंत्रविवरण, व्रतकथा, स्तोत्रे, भूपाळ्या, पदे, धर्मपुरुषांची चरित्रे, तत्त्वज्ञानात्मक ग्रंथ असे विविध प्रकार या काव्यनिर्मितीत सापडतात. जेथे रचना उत्कट भावावस्थेतून उदय पावलेली असते तेथे काव्यगुणांच्या आविर्भावास सहजच वाव असतो.'^१ यामुळेच या जैन कवींच्या वर उल्लेखलेल्या रचनांपैकी बहुतांश रचनांतून काव्यगुण प्रकट झाले आहे.

ख्रिस्तधर्मीयांचे काव्य —

मराठी साहित्यात मोलाची भर घालण्याचे काम ख्रिस्तधर्मीय कवींनीही केले आहे. यात अग्रक्रमाने नाव घ्यावे लागेल ते फादर स्टीफन्स यांचे. फादर स्टीफन्स हा ख्रिस्ती मिशनरी २४ ऑक्टोबर १५७९ ला गोव्यात आला. हिंदुस्थानात आलेला हा पहिला इंग्रज गृहस्थ होय. धर्मप्रसाराचे साधन म्हणून त्याने मराठीवर चांगलेच प्रभुत्व मिळविले. कोंकणी — मराठीचे एक व्याकरणही त्याने पोर्तुगीज भाषेत लिहिले, ज्याचे नाव 'Arte Da Lingoa Canarim' असे होते. परकीय मिशनऱ्यांसाठी मराठीच्या गोमंतकीय बोलीविषयी लिहिलेले हे पहिलेच व्याकरण म्हणावे लागेल. ज्ञानदेवादी संतांच्या साहित्याचे फादर स्टीफन्सने चांगले वाचन केले असले पाहिजे. इ.स. १६१४ मध्ये त्याने पुराणग्रंथाच्या धाटणीवर 'ख्रिस्तपुराण' हा दहा हजारांहून अधिक ओव्यांचा ग्रंथ लिहिला. ग्रंथाचे एकूण २५ सर्ग किंवा अवस्वर आहेत. ग्रंथाच्या गद्य प्रस्तावनेत सर्वांना उदंड आयुष्य व परमेश्वराची कृपा भाकून ही तारकाची कथा आपण 'मराठीये भाषेत' लिहीत आहोत, असे कवी सांगतो. 'ही भास परमेश्वराचेआ वस्तु निरोपुसि योग्य ऐसी दिसली.' म्हणून आपण हे पुराण मराठीत लिहिल्याचे तो सांगतो. 'ख्रिस्तपुराणची ही प्रस्तावना म्हणजे नाथकालीन मराठी गद्याचा प्रातिनिधिक अवतार म्हणावयास हरकत नाही. या प्रस्तावनेत 'जेतुके अंतर उजवाडा वा अंधारासि, सत्य वा लटिकासि, वैकुंठा वा येमलोकासि, परमेश्वरा व देवचारासि' आहे तितके अंतर आपला ख्रिस्ती धर्म व इतर धर्म यात आहे, असे अभिमानपूर्वक तो सांगतो. यावरून त्याच्या धर्मप्रसाराच्या कार्याचे स्वरूप काय होते, ते कळते.'^२ ख्रिस्ताची कथा हा या पुराणाचा विषय असून 'आतील मूर्ती तेवढी येशू ख्रिस्ताची व बाकी मंदिराचा सारा थाट हिंदू पद्धतीचा' असे ग्रंथाचे स्वरूप आहे. ग्रंथात आपला मराठी भाषेविषयीचा आदर मात्र त्याने मोठ्या काव्यपूर्ण रीतीने व्यक्त केला आहे. तो म्हणतो,

जैसा हरळामाजी रत्नकीळा । की रत्नांमाजी हिरा निळा ।

तैसी भासांमाजी चोखळा । भासा मराठी ॥

जैसी पुस्पामाजी पुस्प मोगरी । की परिमळामाजी कस्तुरी ।

तैसा भासांमाजी साजिरी । मराठीया ॥

पखियांमध्ये मयोरु । की रुखियांमध्ये कल्पतरु ।

तैसा भासांमाजी मानु थोरु । मराठीयेसी ॥

पुराणाची भाषा मराठी असली तरी प्रारंभी त्याने ते रोमन लिपीत लिहिले आणि नंतर त्याचे देवनागरीकरण झाले. सर्व ग्रंथावर मराठीची दाट छाया आहे. मूळ पोर्तुगीज पुराणाला मराठी वेष चढविण्याची फादर स्टीफन्सची कामगिरी मात्र

कौतुकास्पद म्हणायला हवी. 'तुम्ही दिनेदिनु अधिक ख्रिस्ताव भक्ती करून चालावे.' अशी इच्छा त्याने प्रस्तावनेत प्रकट केली आहे. ख्रिस्तपुराणाविषयी स.गं. मालशे म्हणतात, 'The neo-converts had no substitute books. They became nostalgic about the old Marathi Puranas. To make them forget these earlier devotional works written in Marathi like Jnyaneshvari, Bhagwat by Eknath and Maharashtra by Vishnudasnama and others, neo-converts requested the priest to prepare substitute books.'³

भाषेला स्वतःची संस्कृती असते, असे म्हटले जाते. या पार्श्वभूमीवर एखादा पाश्चात्य व्यक्ती त्याची भाषा सोडून मराठी भाषेत इतकी प्रभावी रचना करतो, तेव्हा आपल्याला मराठी भाषेची महती पुन्हा नव्याने पटते. म्हणूनच ख्रिस्ताविषयी लिहिलेले असले तरी हा ग्रंथ मराठी जनतेला आपलासा वाटतो. त्यातील तत्त्वज्ञान अनुकरणीय वाटते. धर्मप्रसाराचे साधन म्हणून त्यांनी हा ग्रंथ लिहिलेला असला तरी त्यातून काव्यगुणांचे दर्शन घडते. मराठेतरांच्या मराठी साहित्यात म्हणूनच ख्रिस्तपुराणाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे.

निष्कर्ष :

१. संत हे आत्मज्ञानासाठी प्रयत्नशील असले तरी त्यांच्या ज्ञानाच्या प्रकाशाने अज्ञानी लोकांना मार्गदर्शन मिळते.
२. जैनधर्मीय, ख्रिस्तधर्मीय, वीरशैव, दत्तसंप्रदायी, मुस्लिमधर्मीय अशा अनेक धर्मांच्या संतांचा वावर महाराष्ट्राच्या संतमांदियाळीत आढळतो.
३. जैनधर्मीयांच्या रचनांतून अहिंसा आणि ब्रम्हचर्य या व्रतांचे महत्त्व सांगितलेले आहे.
४. जैन कवींची बहुतांश काव्यनिर्मिती धर्मप्रसाराच्या पवित्र कार्याला वाहिलेली आहे.
५. जैन कवींच्या बहुतांश रचनांतून उच्च दर्जाचे काव्यगुण प्रकट झाले आहे.
६. मराठी साहित्यात मोलाची भर घालण्याचे काम ख्रिस्तधर्मीय कवींनीही केले आहे.
७. धर्मप्रसाराचे साधन म्हणून फादर स्टीफन्स यांनी मराठीवर चांगलेच प्रभुत्व मिळविले.
८. फादर स्टीफन्स यांनी आपल्या ग्रंथात मराठी भाषेविषयीचा आदर त्याने मोठ्या काव्यपूर्ण रीतीने व्यक्त केला आहे.

संदर्भ :

१. देशपांडे अ.ना. 'प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास: भाग सहावा' पावसाच्या लहान सरी, व्हीनस प्रकाशन, पुणे, १९८७, पृ. २९४
२. नसिराबादकर ल.रा., 'प्राचीन वाङ्मयाचा इतिहास', समन्वयकार एकनाथ, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, सहावी आवृत्ती, १९९७ पृ. ११४
३. Malshe S.G., Research Journal of S.N.D.T. University, Vol. III, March 1971.